

ELEMENTE DE MEDICAȚIE STOMATOLOGICĂ DACICĂ

Ala Ojovan
doctor în medicină,
conferențiar universitar,
catedra Stomatologie
Terapeutică FECMF,
USMF „Nicolae
Testemițanu”

Rezumat

Prin abordarea istorico-medicală a trecutului dacic se restabilește tabloul medicației stomatologice din acel timp, facilitând urmărirea evoluării respectivului domeniu. Mărturiile prezente în diferite surse, pornind de la vestigiile arheologice și până la studii științifice, denotă un nivel evoluat pentru acele timpuri a metodelor de tratament stomatologic. Dacii mai dispuneau de numeroase rețete pentru tratamentul afecțiunilor bucale, utilitatea acestora fiind recunoscută de către știința contemporană.

Cuvinte cheie: medicație stomatologică, trecutul dacic, istoria stomatologiei

Summary

ELEMENTS OF DACIAN DENTAL MEDICATION

The medico-historical approach to Dacian past reconstructs the dental medication picture of the time and facilitates the study of the evolution process in the field. Evidences given in different sources, from archeological vestiges to scientific studies denote a developed, for those times, level of dental treatment. The Dacians also benefited from numerous recipes used in treating oral affections, their usefulness being recognized by modern sciences.

Key words: dental medication, Dacian past, dental history

Introducere

După perindarea consecutivă pe teritoriile noastre a Paleoliticului (1 mil. – 10 mii î.e.n.), Neoliticului (10 mii – 2000 î.e.n.), urmează Epoca bronzului (2000 – 800 î.e.n.) care finalizează cu formarea comunităților *tracilor*. Tracii nordici se consideră strămoși ai geto-dacilor, primele mențiuni despre ei datând de la sfârșitul sec. al VI-lea î.e.n. constituind prima populație de nord pe care au cunoscut-o *grecii*. La sfârșitul sec. al II-lea î.e.n. în contact cu geto-dacii vin și *romanii*. Geto-dacii au fost prima comunitate etno-lingvistică bine definită în spațiul carpato-dunărean. Pentru cultura și spiritualitatea geto-dacilor o mare importanță a avut relațiile cu civilizațiile *greacă* și *romană*. Procesul romanizării lente, de până la anul 106 (anul ocupării Daciei) a durat până la anul 271 de acum conștient și organizat. După 271 continuă romanizarea dacilor liberi. Influența culturii (inclusiv cunoștințele medicale și tratamentul) grecești și romane asupra civilizației geto-dace este destul de evidentă.

Datorită implementării ritualului incinerării s-au micșorat esențial probele arheologice privitor la osemintele umane, inclusiv și la starea maxilarelor și danturii. Totodată credința religioasă, spiritualitatea în general a determinat conceptul privitor la boală și sănătate, fapt ce a făcut să se manifeste anumite tipuri de tratament. Permanentele și strânsele contacte cu grecii și romani au facilitat preluarea unor noi metode de diagnostic, tratament și profilaxie a maladiilor, inclusiv și a celor cu atribuție stomatologică.

Discuții

Cunoștințele medicale dezvoltate au pătruns sporadic în teritoriile coloniilor și cele limitrofe. Roma imperială și Grecia, cu care populația locală avea contacte directe și indirecte, au influențat oarecum viața culturală a băștinașilor, inclusiv și prin răspândirea unor cunoștințe și practici medicale. În sec. V î.e.n. în Grecia antică medicina înregistrează un mare progres: are loc trecerea de la medicina sacerdotal-empirică la medicina hipocratică bazată pe observație și încercarea de a explica rațional fenomenul patologic. Această medicină minimaliza intervenția forțelor supranaturale din actul medical. Învățătura hipocratică se baza pe o viziune integralistă despre organismul sănătos și bolnav. Ea ocupă un loc intermediar între meșteșug și medicina preștiințifică. [1].

Specialiștii divizează la daci, de altfel ca și la toate popoarele, medicina în două ipostaze: sacerdotală și empirică [2]. La daci exista o teorie medicală originală privitor la vindecare. Încă Platon vorbea despre ideea de a trata concomitent corpul bolnav și psihicul, idee pe care i-o atribuie zeului suprem al dacilor – Zamolxis. El scrie că Socrate a cunoscut un tămăduitor trac “luminat de Zamolxis” care afirmă că orice boală localizată, e o boală a întregului organism (concepție integralistă în patologie). Această concepție privește vindecarea organismului prin prisma integrității sale în strânsă legătură cu integritatea sistemului nervos central. N. Iorga afirmă că însuși Hipocrate ar fi avut un dascăl trac în ale medicinei: Herodicos din Selimbria [3].

Revenind la arta vindecării dinților trebuie să spunem că ea era prezentă atât la geto-daci, cât și la vecinii lor estici - scitii. Medicul – zeitatea geto-dacă Thelesfores le era cunoscut și grecilor. El era reprezentat ca un copil cu glugă (vestimentația geto-dacilor). Imaginea cea mai veche despre medicația dinților, cea mai aproape de spațiul nostru, a fost găsită în Crimeea pe un vas scitic datând din secolul al IV-lea î.e.n. Basorelieful reprezintă scena extracției dentare la un luptător scit [4].

În timpurile antice chirurgia dentară era considerată de Hipocrate, Celsus, Galen, Paul din Egina ș.a. ca parte componentă a medicinei [5]. Artă dentară propriu-zisă autonomă nu exista, ea era inclusă în medicina de rând cu celelalte specialități. Totuși, să nu uităm ca la domeniul stomatologiei se referă toate organele din cavitatea bucală, nu numai dinții. De altfel toate maladiile stomatologice, de rând cu altele, țin de concepția susnumită a integrității psiho-somatice. Reieșind din aceasta întâlnim atât de frecvent practici combinate – magico-empirice. Se utilizau medicamente de origine vegetală, animală sau minerală, intervenții chirurgicale cu destinație magică sau curativă: trepanații craniene, incizii, sfredeliri ale dinților, extracții dentare etc. și toate acestea în îmbinare cu psihoterapia. Despre aceasta ne vorbesc și vestigiile arheologice, necătând la unele dificultăți investigaționale legate de faptul, că majoritatea cadavrelor umane erau incinerate conform ritualului de purificare și de eliberare a sufletului.

Destul de utile sunt cercetările reminiscentelor de oseminte umane neincinerate în contexte nefunerare. Este relevant faptul că aria de răspândire a gropilor cu oseminte umane neincinerate în contexte nefunerare constituie zona extracarpatică [6]. Au fost găsite atât schelete întregi, cât și oase izolate, provenind din toate părțile corpului, dar îndeosebi fragmente de craniu, maxilare, oase lungi [7]. Cu toate că majoritatea oaselor sunt de copii, numărul mare al celor de maturi exclude ipoteza sacrificării sau înhumării numai a celor neinițiați în anumite practici religioase sau magice până la o anumită vârstă, de exemplu până la apariția dentiției sau până la riturile de inițiere [8]. Au fost găsite multe mandibule aparte selecționate, probabil, în scopuri rituale. Altă categorie de oseminte sunt cele de animale provenite în urma sacrificărilor și înhu-

mărilor rituale. Se întâlnesc și mandibule fragmentare de porc cu urme rituale [9].

Pentru executarea diferitor manipulări medicale se utilizau și instrumente special destinate. Cercetătorul român I. Crișan a descoperit o adevărată *trusă medicală* dacică care conținea un bisturiu, o pensetă, mai multe vâscioare pentru păstrarea ori prepararea medicamentelor și o mică placă de cenușă vulcanică cu care se presărau rănile pentru cicatrizarea lor [10; 11]. Privitor la practicarea extracțiilor dentare sunt dovezi sigure despre existența lor în spațiul nostru național încă din epoca neolitică. Se constată chiar și efectuarea unor trepanații dentare în scop terapeutic ori ritualic – religios. Au fost descoperite pe teritoriul ocupat de daci pensete de bronz, clește, bisturiuri, răzuitoare de înlăturare a tartrului dentar [12]. De altfel lanțete, cauterere și alte instrumente de intervenție chirurgicală se întâlnesc începând cu epoca romană și mai târziu [13].

Alături de trusele medicale propriu-zise arheologii au descoperit numeroase *truse sacre* (magice). Toate trusele descoperite pe teritoriul istoric al Moldovei conțin fie numai figurine antropomorfe, fie numai zoomorfe dar niciodată ambele categorii. Aproape toate au mici obiecte de lut de diverse forme, unele cu incizii ori perforații. Se constată și prezența unor piese insolite - sunători; piese cu presupuse calități magice – carapace de broască țestoasă, cochilii de Kauri, Cardum, Cyprae, *canini perforați*; vâscioare în miniatură sau vase cu decor simbolic [14].

Studiind aceste descoperiri specialiștii constată că ele sunt aproape identice cu trusele magico-vrăjito-rești întâlnite la numeroasele populații arhaice studiate la alte popoare. Aceasta dovedește o dată în plus că în comunitățile arhaice magicienii și vrăjitorii erau și medici. Vasele în miniatură se foloseau fie la prepararea unor alifii și medicamente destinate vindecării suferinzilor, fie la obținerea unor substanțe cu presupuse puteri magice, fie la ambele [15].

Odată cu numeroasele atestări arheologice a instrumentelor medicale cum sunt cuțitele, bisturiurile, brice, foarfece ș.a. [16]. În timpul stăpânirii romane, pe teritoriul Daciei, au existat ateliere meșteșugărești, unde, lucrându-se artizanal, se confecționau coroane din aur sau dinți artificiali, solidarizați cu fire de păr de cal sau de mătase [17].

Vom examina acum “*cadrele medicale*” ori “*persoanele abilitate*” ce înfăptuiau tratamentul. Trebuie remarcat, la acest capitol, faptul, că medicina sacerdotală se afirmă în cadrul statului geto-dac între anii 80 î.e.n. și 100 e.n. Această medicină dobândește o mare faimă datorită promovării cunoștințelor empirice (mai ales fitoterapia), cât și principiilor terapeutice integraliste. Zeul suprem Zamolxis are și atribuții vindecătoare, paralel existând o divinitate protectoare a sănătății – Derzis, Derzelas sau Darzos [18]. După constituirea provinciei romane Dacia (a.106) aici vor afla medici. În a. 200 sunt deja atestați în Dacia câțiva vindecători romani [19]. Dar să revenim la o descriere consecutivă a faptelor.

La geto-daci distingem două categorii de medici: 1) vindecători de până la cucerirea romană; 2) vindecători în timpul cuceririi romane.

Cel mai vechi document privitor la rolul medical a lui Zamolxis îl găsim la Platon în "Charmides". Documente antice atestă că sacerdoții geto-daci erau, totodată, medici. Sacerdotul era simultan *goes* (vrăjitor, mag) și *iatros* (medic) [20]. De fapt, se remarcă, femeile getice practicau magia. Se purtau amulete protectoare zoomorfe.

La geto-daci care, pentru acele timpuri posedau admirabil cunoștințe medicale, exista o tagma de sihaștri-cărturari ce exercitau și păstrau știința vindecătoare: *ctiști* sau *polistai*, în fruntea lor se afla ca autoritate supremă regele și marele preot, ambii medici (de ex. Zamolxis, Deceneu, Burebista). Membrii acestui contingent erau celibatari și vegetarieni. Ei erau filosofi și studiau mai ales medicina și astronomia, experimentau proprietățile plantelor asupra omului. Acești sihaștri în actele de magie medicală recurgeau la descântece, vrăjitorii, preziceri asupra soartei bolnavului, dar, totodată, preparau leacuri și le administrau suferinzilor [21].

Este cunoscut faptul că geto-dacii posedau o medicină a vârfulilor societății și alta a poporului de rând. Între medicina nobililor (*tarabostes*), reprezentată prin sacerdoți – *pileati* și cea a poporului existau posibilități de comunicare: cunoștințele acumulate de elită erau difuzate în masa poporului [22]. Această colaborare a încetat odată cu ocupația romană, când s-a pornit o prigoană cruntă împotriva cercurilor conducătoare și a sihaștrilor - cărturari. Poporul era, astfel, lăsat să se îngrijească singur. O parte din cărturari au fugit la dacii liberi din zonele limitrofe ale Daciei romane. Astfel, după cum remarcă cercetătorul N.Vătămanu, o parte din știința acelor cărturari a trecut în zestrea poporului, întorcându-se acolo de unde plecase, deoarece medicina științifică a dacilor își avea obârșia în empirismul popular [23]. După retragerea autorităților romane în anul 271, după mai bine de trei secole, către anul 500, istoricul Jordanes nota că poporul romanizat, ce utiliza deja limba latină, își mai amintea în creația folclorică de *pilleati* și de *capillati* daci, cărora le arătau o mare venerație [24].

Legiunile romane venite în Dacia, având un serviciu sanitar bine pus la punct, au adus cu ele în mod firesc și medici. Izvoarele vorbesc de nume concrete de medici: *Criton* care vine împreună cu împăratul Traian; *Pedanius Dioscoride* și *Apulei*, care descriu o serie de plante cu denumiri geto-dace; *Aemilius Decimianus* venit cu legiunea I. Documentele vorbesc și de alți medici independenți de armată, care au venit să se stabilească prin centrele mari [25].

N.Vătămanu menționează că medicina populației băștinașe în acea perioadă critică, de prigonire a cărturarilor-medici, când s-a dereglat acel mecanism de relații între medicina "vârfulilor" și cea a maselor de rând, a fost ajutată mult și efectiv din partea medicinei populare grecești care pătrundea în Dacia fiind vehiculată de romanii de la sud de Dunăre [26]. Ulterior

intervine în medicină și medicație un factor major – creștinismul. "Infuzarea permanentă de limbă latină, de credință creștină și de tradiții au adus o nouă medicină populară, de origine grecească... S-a altoit medicina grecească populară pe fundalul încă viguros al vechii medicinei a geto-dacilor" [27]. Așadar medicina noastră națională a luat naștere odată cu poporul nostru din medicina popoarelor din care ne-am alcătuit (geto-dacii și romanii) în relații cu medicina avansată a grecilor. Istoria ne dovedește că arta vindecării nu poate rămâne veșnic neschimbată pe toată durata genezei și existenței unui popor, iar civilizațiile mai avansate au pus la dispoziția altor neamuri cuceririle lor din domeniul medicinei.

Se poate menționa cu certitudine că la geto-dacii independenți apoi romanizați și ulterior în timpul etnogenezei și creștinării poporului nostru, exista o avansată, pentru acele timpuri, medicație stomatologică. Despre aceasta ne vorbesc atât numeroasele vestigii materiale: osteologice, minerale, instrumente, truse, figurine ș.a., cât și cele epigrafice care conțin rețete de plante medicinale. De exemplu la cercetătorul I.H.Crișan se evidențiază printre indicațiile terapeutice ale plantelor vindecătoare dacice și cele cu destinație stomatologică. Iată câteva dintre cele mai reprezentative: *Cinnouboila* (*Bryonia alba*) sau în popor Mutătoare, Împărăteasă, Tidvă de pământ – fructul și rădăcinile se întrebuintează pentru ulceratii bucale; *Coadama* ori *Coalama* (*Alisma plantago-aquatica* L.) sau Limbarița, Limba oii, broaștei, Podbal de apă – pentru ulceratii învechite; *Coicolida* sau *Coicodila* (*Physalis alkekengi* L.) sau Păpălău, Iarba bubei, Cireașa ovreilor etc. – pentru bube, dureri de măsele și de urechi; *Dielleina* (*Hyoscyamus niger* L.) sau Mășălăriță, Sunătoare – rădăcina fiartă în oțet este un bun remediu pentru dureri de dinți și ca apă de clătit gura (profilactic ori curativ) [28].

Alte plante medicale cu denumiri traco-dace identificate de I.I.Rusu și cu precizările terapeutice făcute de N. Vătămanu cuprinse în arsenalul stomatologiei: *Diesema* (*Verbascum phlomoides* L.) sau lumânare, lumânare țepoasă, lumânărică, lipan, coada bouului, coada lupului, coada mielului, coada vacii, corovatic; *Duodela* sau *diodela* (*Achillea millefolium* L.) sau coada șoricelului, alunele sorocină; *Dyn* (*Urtica dioica* L.) sau urzică, urzică mare, urzică de pădure; *Mizela* (*Thymus vulgaris* L.) sau lămâioară, cimbru, lămâiță; *Olma* (soc); *Propodila*, *procedila* (*Potentilla reptans* L.) sau cincii degete, iarba degetelor, ochiul bouului; *Riborasta* sau brusture; *Sciare* (*Dipsacus pilosus* L.) sau varga ciobanului, scăiuș [29].

În perioada romanizării s-a impus în lexiconul medical denumirile latine de "carie dentară" și "medic"[30].

Concluzii

Putem conchide că la geto-daci și la noua populație autohtonă romanizată exista un concept medical (teorie medicală) avansat ce concepea organismul drept o integritate (organe, trup și suflet). Deaceea orice afecțiune, inclusiv cea stomatologică, incita

două părți constitutive ale tratamentului: remediu medicamentos și psiho-magic. În teoria medicală a băștinașilor se împletesc armonios trei componente constitutive marcate de trei influențe cultural-medice: autohtonă (indigenă), romană și greacă. Pe baza lor se explică reperul teoretic medical dacic. Afecțiunile cu referință stomatologică erau tratate reieșind din conceptul integrității psiho-somatice generale. În medicația stomatologică se aplicau: 1) acțiuni psiho-magice; 2) remedii medicamentoase de proveniență vegetală, minerală ori animală; 3) intervenții cu ajutorul instrumentelor (clește, pensete, răzuitoare, ace etc.). Tratamentul era de două modalități: activ (cu implicații directe – extracții dentare, sfredeliri, incizii, lucrări de protetică etc.) sau pasiv (aplicații medicamentoase, incantații, clătiri etc.). Specificul ideii medicale stomatologice de atunci constă în dificultatea stabilirii vre-unei preponderențe în actul medicației: a componentului științifico-empiric sau celui psiho-magic ritualic. Cunoștințele cu referire stomatologică din această perioadă v-a constitui o bază solidă pentru tratamentul respectiv din epocile ulterioare – evul mediu și chiar până la trecerea stomatologiei pe baze științifice. Medicația stomatologică dacică reprezintă un strat evident al medicației populare, prezent și în creația populară orală și folclor, unele elemente perpetuând până în prezent.

Referințe bibliografice:

1. Stoiacovici A. Medicina de la meșteșug și magie la știință // *Timișoara Medicală*. – 1978. – Tom. XXIII. – Nr. 2. – P. 146.
2. Iftimovici R. *Istoria medicinei*. – București: Ed. ALL, 1994. – P. 77.
3. *Idem*
4. Firu P. *Dinții, martori ai sănătății și evoluției omului*. – București: Ed. enciclop. Română, 1969. – P. 28-29.
5. Dimitrescu C. *Stomatologia specialitate medicală. Lecție inaugurală la deschiderea cursului de Stomatologie la Facultatea de Medicină din București. (Extras din lucrarea sa "Evoluția Artei Dentare spre Stomatologie, specialitate medicală")*. – București: F/e, 1924 – P.4.
6. Sirbu V. *Credințe și practici funerare, religioase și magice în lumea geto-dacilor (pornind de la descoperiri arheologice din Câmpia Brăilei)*. – Galați: Ed. Porto-Franco, 1993. – P.31.
7. *Ibidem*, p. 32.
8. *Ibidem*, p.33.
9. *Ibidem*, p.106.
10. Daicoviciu H. *Dacii*. – Chișinău: Hiperion, 1991. – P.142.
11. *Istoria medicinei românești / Red. V. Bologa, G. Brătescu, B. Duțescu, Șt. Milcu*. – București: Ed. Medicală, 1972. – P.35, 63.
12. *Idem*
13. Gomoiu V. *Din istoria medicinei și a învățământului medical al României (înainte de 1870)*. – București: Tip. "Cultura", 1923. – P.22.
14. *Ibidem*, p.68.
15. Sirbu V. *Credințe și practici funerare, religioase și magice în lumea geto-dacilor (pornind de la descoperiri arheologice din Câmpia Brăilei)*. – Galați: Ed. Porto-Franco, 1993. – P.69.
16. Bologa V.L., Lenghel A. *Fragmente pentru reconstituirea medicinei și igienei populare în Dacia preromană*. – Cluj: Tip. Foi "Lumea și Țara", 1930. – P.10.
17. *Etapale dezvoltării stomatologiei în țara noastră // Manuscris dep. la Biblioteca documentară de istoria medicinei din Institutul de sănătate publică București*. – F/a. – P.5.
18. *Dicționar cronologic de medicină și farmacie / Sub îngr. G. Brătescu*. – București: Ed. științ. și enciclop., 1975. – P.13.
19. *Ibidem*, p.15.
20. Bologa V.L., Lenghel A. *Fragmente pentru reconstituirea medicinei și igienei populare în Dacia preromană*. – Cluj: Tip. Foi "Lumea și Țara", 1930. – P.3, 5.
21. Vătămanu N. *Medicina geto-dacilor // Viața medicală*. – 1967. – Nr. 12. - P. 851-852.
22. Vătămanu N. *Originile medicinei românești*. – București: Ed. Medicală, 1979. – P.6.
23. Vătămanu N. *Medicina geto-dacilor // Viața medicală*. – 1967. – Nr. 12. - P.855.
24. *Idem*
25. Gomoiu V. *Din istoria medicinei și a învățământului medical al României (înainte de 1870)*. – București: Tip. "Cultura", 1923. – P.21.
26. Vătămanu N. *Originile medicinei românești*. – București: Ed. Medicală, 1979. – P.7.
27. *Ibidem*, p.8.
28. *Momente din trecutul medicinei. Studii, note și documente / Sub. red. G.Brătescu*. – București: Ed. medicală, 1983. – P.74-75.
29. Ionescu C. *O reconsiderare critică – stomatologia populară românească // Viața medicală (cadre medii)*. – 1985. – Nr.10. – P. 236.
30. *Istoria medicinei românești / Red. V. Bologa, G. Brătescu, B. Duțescu, Șt. Milcu*. – București: Ed. Medicală, 1972. – P.68-69.